

NİĞDE HAMAMLI (KURDUNOS) KARAMANLI KİLİSESİNİN SÜSLEMELERİNDE İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EVREN İKONOĞRAFİSİNE AİT İZLER

TRACES OF PRE-ISLAMIC TURKISH UNIVERSE ICONOGRAPHY ON THE DECORATIONS OF KARAMANLI NIGDE HAMAMLI (KURDUNOS) CHURCH

Cemal EKİN*

Öz

Ortodoks Hristiyanların Türkçe'den başka dil bilmeyenlerine "Karamanlı" denmektedir. Karamanlıların konuştukları Türkçeye : "Karamanlıca, Karamanlı Türkçesi, Karaman Türkçesi" denir. Karamanlılar ise konuştukları dili: "Yavan Türkçe, Türkçe, açık Türkçe, sade Türkçe, kaba Türkçe, Türk dili veya Anadolu lisanı" olarak adlandırmışlardır.

Mübadele ile Yunanistan'a gönderilen Karamanlıların yaşadıkları yerleşimlerde bıraktıkları taşınmazlar arasında kiliselerin özel bir yeri vardır. Yaşadıkları yerlerin kanıtı olan bu kiliselerin Türkçe kitâbeleri yanında bu yapıların süsleme programları Karamanlıların kültürel hafızalarına ait veriler ortaya koyması bakımından oldukça değerlidir.

Bu çalışmada Niğde'nin Hamamlı (Kurdunos) Mahallesinde bulunan Karamanlı Kilisesine ait mimari plastik süslemelerdeki Türk evren ikonografisine ait izler takip edilecektir. Böylece Hristiyanlık öncesi Türk inanışlarının Müslüman Türklerde olduğu gibi Hristiyan Türklerde de devam ettirildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

* Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi İskilip MYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Çorum/ Türkiye, ekincemal36@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7059-2273>

•
Anahtar Kelimeler

Karamanlular, Karamanlıca, Hamamlı, evrenbilim, ejder, Kurdunos

•

Abstract

Orthodox Christians who do not speak any language other than Turkish are called "Karamanlı". The Turkish spoken by Karamanians is called "Karamanlidika,, Karamanlı Turkish, Karamanian Turkish". Karamanians, called the language they spoke: "Pure Turkish, Turkish, open Turkish, plain Turkish, rough Turkish, Turkish language or Anatolian language".

Among the immovable assets left by karamanians who were sent to Greece by exchange, churches have a special place. In addition to the Turkish inscriptions of these churches, which are evidence of the places where they live, the decoration programs of these structures are very valuable in terms of revealing data on the cultural memory of the Karamanians.

In this study, traces of the Turkish universe iconography will be followed in the architectural plastic decorations belonging to the Karamanlı Church located in the Hamamlı (Kurdunos) neighborhood of Niğde. Thus, it will be tried to show that pre-Christian Turkish beliefs are continued in Christian Turks as well as Muslim Turks.

•
Keywords

Karaman people, Karamanlidika, Hamamlı, cosmology, dragon, Kurdunos

Niğde Hamamlı (Kurdunos)

Karamanlı yerleşimi¹ olan Hamamlı'nın eski adı olan Kurdunos, yerleşimde 1910'da inşa edilen hamam² nedeniyle zamanla Hamamlı'ya dönüşmüştür. Kurdunos (Gordiason, Gurdonos, Kurdunoz olarak da söylenmektedir.) adının kökeni konusundaki görüşlerden ilki Girit Adasının Gortinos şehrinden, diğeri Ankara - Polatlı Gordion'dan farklı zamanlarda gelmiş/getirilmiş yerleşimcilerden kaynaklanmaktadır³. Niğde il merkezinin 3 km batısında yer alan Hamamlı, köy statüsündeyken günümüzde Niğde merkeze bağlı mahalle statüsüne alınmıştır (Harita 1, 2). Hamamlı'nın eski adının Gordiason olduğunu belirten Hıld - Restle'nin, "Manastır Tepe" olarak anıldığını söylediği yerde 1846 yılında yeni bir kilise daha yapıldığını vurgulaması yerleşim tarihinin 1846'dan öncelere (Hıld - Restle, 1989, p.183), Lebides'in anılan çevrede Aziz Demetrios adına bir kaya kilisesinin var olduğunu belirtmesi ile de bu tarihten çok eskilere dayandığı anlaşılmaktadır (Lebides, 1899).

¹ Yerleşimlerin Karamanlılara ait olduklarını kesin olarak belirlemek mümkün olmasa da yine de birkaç kriteri sıralamak mümkün olabilmektedir. Bunlar arasında anılan yerleşimde öncelik sırasına göre Karamanlca kitâbesi olan kilise, hamam, mezar taşları, çeşme ve konutların bulunması, bunların bulunmaması durumunda arşiv kayıtları (tahrir ve temettuat defterleri, şeriye sicilleri vb.) ve diğer yazılı belgelerde yerleşimin bu adla vurgulanması veya yerleşimdeki gayrimüslim nüfusta Türkçe adların kullanımına rastlanmış olması gibi bir veya birkaç kriter dikkate alınmıştır. Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi'nin Karamanlca kitabesi mevcuttur.

² Karamanlca (Grek harfli Türkçe) olarak 1914 yılında basılmış olan "1914 Nevşehir Salnamesi" adlı eserde; "... Kodonostasion yeniden inşa edilmiş ve bundan dört sene evvel birde hamam yapılmıştır." (Öger-Özdem, 2014, s. 73) ifadesi salnamenin yazıldığı tarihten (1914) dört yıl önce hamamın yapıldığına işaret etmektedir. Buna göre hamam 1910 tarihinde yapılmış olmalıdır. Hamamlı adının ise bu tarihlerden sonra söylenmeye başladığı düşünülebilir.

³ Bu adı çağrıştıran ve günümüz Yunanistan'ının Rodos adasında Kortinos, Korfu adasında da Agios Gordios adında yer-yerleşme adları mevcuttur. Nişanyan Sözlükte; 1200 yılına ait Yunanca bir kaynakta (Tabula Imperii Byzantii'den alıntılanarak) Gortyna/Gordiasos olarak verilmektedir (Öger-Özdem, 2013, s. 69-75; Ekin, 2019, s. 141).

Harita 1: Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesi (Google Haritalar'dan)

Harita 2: TIB 2 (Tabula Imperii Byzantini)

Karamanlılar ve Karamanlıca

Ortodoks Hristiyanlarının Türkçe'den başka dil bilmeyenlerine⁴ "Karamanlı" adı verilir⁵. Karamanlıların konuştuıkları ve yazı dili olarak kullandıkları dil "Karamanlıca, Karamanlı Türkçesi, Karaman Türkçesi" ya da kendi tanımları ile "Yavan Türkçe, Türkçe, açık Türkçe, sade Türkçe, kaba Türkçe, Türk dili veya Anadolu lisanı" olarak adlandırılmıştır⁶. Karamanlılar, nüfus mübadelesi ile 1923 yılından itibaren Yunanistan'a gönderildiler. Bununla beraber Karamanlılar'a ait taşınmaz kültür varlıkları (Kilise, mezar taşı, hamam, çeşme, konut vb.) Türkiye'de kaldı. Bunların tesbiti ve yayınlanması ile ilgili çalışmalarımız devam etmektedir (Bakınız : Ekin, 2013; 2014; 2017; 2019)

Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi

1846–1848 tarihlerinde inşa edilen⁷ ve Niğde ili Hamamlı Mahallesi Kaya Ardı Bağları girişi 2 Parsel 88'de (GPS Koordinatları: 37°58'49.4"K 34°39'28.2"D) yer

⁴ Karamanlıları İstanbul'da gören ilk defa nakleden, seyyah Dernschwam : " Burada İran'a uzak olmayan ve Caramania (Karaman) diyarından gelmiş ve Caramanos (Karamanlılar) denilen bir halk oturuyor. Bunlar Hristiyan. İbadetlerini Rumca yapıyorlar, fakat Rumcaı anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil, Türkçe'dir. Rumlar ile aynı mezheptendir. Ayinlerini Rumca yaparlar fakat hiç Rumca anlamazlar, çünkü dilleri Türkçe'dir. Öteden beri Türkçe mi konuşurlar, bilmem." olarak bahsetmektedir (Önen, 1992, s. 78).

⁵ "Karamanlı" adının 13.yy.dan beri bilindiğine dair geniş değerlendirme ve Karamanlıların etnik kimliği üzerine görüşler ve "Karamanlıca" dili için Ekin'in "Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitâbeli Kiliseler" adlı doktora tezinin "Karamanlılar" başlığına ve "Karamanlıların Soy Kütükleri : Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Mezar Taşları" çalışmaları diğer çalışmalarına bakılabilir (Ekin, 2013, s. 2014).

⁶ Eckmann, 1950 ; Miller, 1974, p. 7-8 ; Ekincikli, 1998, s. 117 ; Balta, 1990, s. 84 ; Anzerlioğlu, 2003 ve 2009.

⁷ Aşağıda ayrıntısı verilecek olan Hild-Restle ve Ötügen'in kilisenin inşasını 1846 olarak belirtmelerinden başka, 1914 tarihli Karamanlıca Nevşehir Salnamesi'nde yapının inşa tarihi ile ilgili bilgi verilerek : "...Daha sonra mezkur taşın oyma ekklisia kafi olmadığından ve fikr-i medeniye ve mezhebiye oldukça ilerlediğinden 1846 senesinde büyük ve mükemmel bir ekklisanın temeli vaz edilmiştir. Bunun inşası için bütün ahali fevkaled gayret ederek iki sene zarfında inşaata hitam (bitiş, son) verilmiş ve ismi Metamorfosis konmuştur." denilmektedir. Mevcut kitâbede de geçen "Metamorfosis" vurgusu, bu yapının Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi olduğunu göstermektedir (Öger, 2014, s. 72). Yazının devamında : "...1883 senesinde ahalinin gayret ve inayesiyle ...içilecek su getirilmiş ve dört çeşme yapılmış...Bundan sonra memleketin imarına gayret edilerek kodonostasion (Çan kulesi) yeniden inşa edilmiş ve bundan 4 sene evvel (1909) bir de hamam yapılmıştır." açıklamasıyla yapıya 1909'da çan kulesinin yenilediği bilgisi verilmektedir (Öger, 2014, s. 73).

Milliyet Gazetesi Blog yazarı Dinçer, 25 Ocak 2014 yılındaki kaynağını belirtmediği yazısında: "Kurdunas tarihi ile ilgili 19. yüzyılın sonlarında yazılmış Karamanlıca kaynaklarından bir yazıyı paylaşıyorum." diyerek verdiği bilgilerden, kilise ile ilgili olan bölüm şöyledir: "...Dördüncüde cenup tarafta kariyen ortasında olan Kilise Mahallesi tabir olunandır ki, burası asıl katoliki (Manastır merkezi) ve Agia Metamorfosis ekklisiyasını şamilirdir (Kapsar). Mezkur (Adı geçen) ekklisia 1846 senesine değin ufak bir pareklision (şapel) iken, indirilerek ittisalindeki (Bitişindeki) bazı menziller dahi ilave edilmiş ve gerek

alan ve GEEAYK 13.09.1970/5539 tarih ve numara ile tescilli olup mülkiyeti maliye hazinesine ait yapı, günümüzde kullanılmamaktadır.

Yapı hakkında *Eyice, kilisenin kitâbesi ve içeriği üzerine yoğunlaşan bilgiler verirken kitâbenin o tarihte (1980) de tam olarak okunamaz durumda olduğunu belirtmektedir*⁸. Ötügen'e göre: "Bahsi geçen Archistrategos⁹ Manastırı 1930 yılında yıkılırken, bu manastır yıkılmadan önce 1846 yılında inşa edilen yeni yapının ise Metamorphosis Kilisesi olması muhtemeldir" (Ötügen, 1980, s. 143-144). Hild, F.-M. Restle, Hamamlı Köyünün güneybatısında Manastır Tepe adıyla anılan mevkide eski adı Gordiason olarak geçen bu tepede, daha önceleri Archistrategos Michael manastırı mevcut iken 1846 yılında yeni bir kilise daha yapıldığını ileri sürmektedir (Hild-Restle, 1981, p. 183). Parman, yapının Hasaköy'deki kilisenin küçük bir benzeri olduğunu fakat bu yapıda farklı olarak narteksin çok değişik ve ilginç başlıklarının her birinin diğerinden farklı süslemeye sahip olduğunu belirterek ejder figürlü başlığa dikkat çekmektedir (Parman, 1988, s. 133-135). Niğde Kültür Envanterinde yapının kimlik bilgileri Parman'ın tanıtımıyla kısaca verilmiştir (Niğde Kültür Envanteri, 2009, s. 112). Pekak ise yayınlarında Niğde ve merkezde saptanan yirmi beş kiliseyi tanıtırken ikisinin (Kumluca ve Hamamlı kiliselerinin) kitâbesinin Karamanlıca

ianeten (Yardımlarla) ve gerek istikrazen (Borçlanarak) toplanan 3 bin lirayı mütecevüz (-i aşan) akçe ile müceddeten (Yani baştan) ve heyeti hazırası üzere ekklesia inşa olunmuştur. ...Narthikaya (narteks) olan orta kapısının tarafeyn kemer direkleri güzel sanaat ile mil üzerine yapılmış döner direklerdir. Mezkur (Adı geçen) kapının üzerine vaz edilmiş (Konulmuş) bir de mermer levha vardır ki, bunun sureti ber veçhi atidir (Aşağıdaki gibidir) : Bu Aziz Hane / Şefketlü Abdül / Mecit efendimizin emri / fermanıyan yapıldı 1246 / İoakim Efendinin günün / başladı Meletios e / fendinin gününde / teknil oldu apo 1846 – 1848 / Kalfası İmeralı Kosma " (Fehmi Dinçer, 25 Ocak 2014, Milliyet Blog, "Kurdunas (Hamamlı) Tarihine Bir Bakış -2"). Anılan nartekste iki kapı bulunmaktadır. Yukarıda kitâbesini verdiğimiz eksendeki kapının kuzeyinde tek kanatlı ve daha küçük ölçülerdeki kuzey nef giriş kapısı bulunur. Bu kapının üzerindeki kitâbelikteki kitâbenin yerinden söküldüğüne ait izlere rastlamak mümkündür (Foto.1, 2). Fakat her iki kapıda da kitâbelik bulunmasına rağmen günümüzde bu kitâbeliklerin kitâbeleri kayıptır. Yukarıda anılan kitâbenin inşa kitabesi olduğu açık olduğundan ana nef girişindeki kitâbeliğe aittir. Diğer kitâbelikte ise muhtemelen bir tamir kitâbesi veya ana nef kapısı üzerindeki alçı süslemede olduğu gibi mimari plastik bir süsleme olma olasılığını düşünmekteyiz.

⁸ Eyice, 1980, s. 694-696.

⁹ Yukarıda adı geçen yayında : "Kurdonos, Niğde Kasabasının şimali garbi tarafında ve yarım saat mesafesinde ve tepede bulunan bir harap ekklesia namından dolayı "Arhistratigos" tabir edilmekte olan bir dağın eteklerinde kain bir karye olup..." açıklamasıyla "Arhistratigos" adıyla yıkık bir kilise ve adını verdiği dağ olduğu bildirilmektedir (Dinçer, 2014). Aynı yayından 2000 nüfuslu Kurdunos'un batısındaki Han mahallesinde Panagia Kilisesi ve kuzeyindeki Çifte Sokular Mahallesinde Agios Dimitrios Kilisesi ile birlikte yerleşimde dört kilise olduğunu öğrenmekteyiz.

Archestrategos, (Michael), Başkomutan veya Başmelek (Mikhael), geleneklere göre, ölüm saatinde cennete doğru olan ruhlarına önderlik eden "Archestrategos Michael" dir (Podskalsky, 1982, p. 245).

olarak yazıldığını aktarmaktadır (Pekak, 1999, s. 33; 2009, s. 26). Ekiz: "Niğde'deki Hristiyan Türk Kiliselerinde Yer Alan Ejder Figürleri: İkonografik Açıdan Bir Bakış" adlı yayınında ejder motifinin ikonografik karşılaştırması üzerinde durmaktadır (Ekiz, 2011, s. 44-45; 2015, s. 46). Kocaman, Yüksek Lisans çalışmasında yapıyı tanıtırken arşiv kayıtlarında Archistrategos Michael Manastırı kilisesi ile ilgili olarak sunduğu: "Osmanlı devlet arşivlerindeki Hicri 17/Ra/1261, Miladi 26/Mart/1845 tarihli belgede, "Niğde Kaymakamlığı'na bağlı Çamardı kazasının Kordonuş köyünde harab olan Rum kilisesinin onarılmasını isteyen kaza naibinin ve meclisinin mazbatalarının ekte sunulduğuna, planını çizecek mühendis bulunamadığına ve gereğinin yapılması hususu re'yi aliye sunulduğuna dair" denmektedir (Osmanlı Arşiv Belgesi, 17/Ra/1261, Dosya No: 23, Gömlek No: 7)." bu belgedeki tarihten henüz Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi'nin yapımı öncesi harab bir kiliseye (Olasılıkla Archistrategos Michael Kilisesi) onarım izninin istendiğini öğrenmekteyiz (Kocaman, 2016, s. 52-57). Son olarak Ekin'in doktora tezinde Karamanlıca kitâbeli kiliseler için ilk kez "Karamanlı Kilisesi" adlandırması kullanılırken Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi, çalışmanın amaç ve kapsamı sınırların çerçevesinde tanıtılmış, mimari plastik süslemelerde ayrıntıya girilmemiştir (Ekin, 2019, s. 143-151).

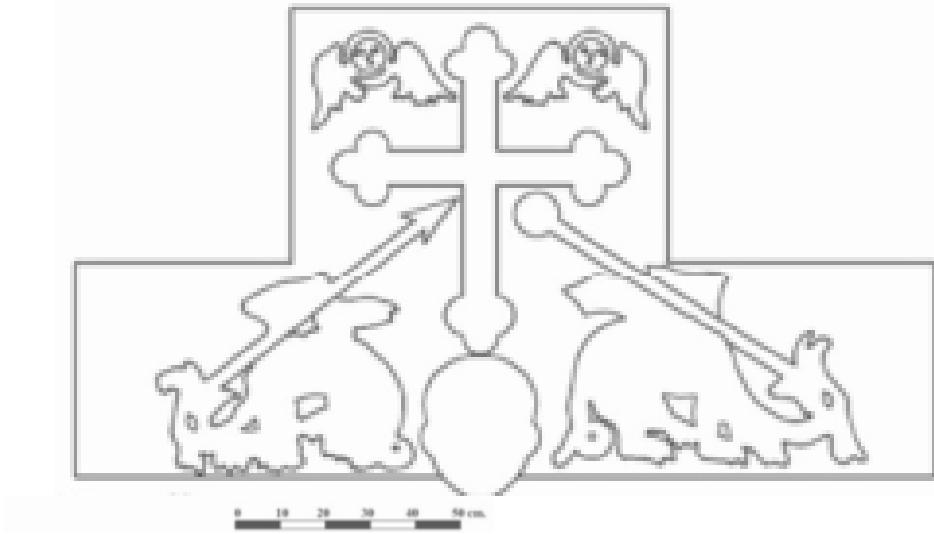
Eğimli arazinin düzleştirilmesiyle oluşan zemine inşa edilen yapıyı doğu ve güneyden çevre (ihata), kuzey ve batıdan yüksek istinat duvarı çevrelemektedir. Yapı, kuzeyinden geçen yol seviyesinin altındadır. Bazilika planlı yapı doğu-batı doğrultuda dikdörtgen olup dörderden iki sıra sütunla üç nef ayrılmıştır. Doğuda içten yarım yuvarlak, dıştan çokgen üç apsis, batısında iki katlı narteks, kuzey ve güneyinde naosun batıdan ilk sıra sütunlarına kadar yapıyı "U" biçiminde çevreleyen ve yedi birimden oluşan narteks ile üstünde galeriler yer almaktadır. Yapıya giriş narteksten iki, güney duvarının batısından ise bir kapı ile sağlanmaktadır (Çizim : 2, Foto.1, 2).

Foto.1: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin batı giriş kapısındaki Karamanlıca kitâbe

Foto.2: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin kuzey kitâbe

Çizim 2: Niğde Hamamlı Karamanlı Kilisesinin batı girişteki kitâbe üzerindeki haç, melek ve çift ejder (Kocaman'dan)

Düzgün kesme taş ile inşa edilen yapının; kapı, pencere, söve ve lentolarında daha büyük ölçülerde ve farklı renk tonlarındaki bazalt taşlar kullanılmıştır. Çatı örtüsü sıfır derzle döşenmiş ince yonu taş kaplamalıdır. Yapıda naos doğu cephe alınışındaki pencere kemerinde kullanılan renkli taş almaşıklık tek örnektir (Foto. 3, 4, 5). Cephelerde duvar örgüsünde kılıçlar (lamalar), pencere korkulukları, kemer aralarındaki gergi çubukları ve kapılar özgün demirleriyle günümüze kadar gelebilmiştir.

Foto. 3 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin kuzeybatı cephesi

Foto. 4 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin doğu cephesi

Yapının batısında yer alan kuzey güney doğrultudaki narteks, altı sıra sivri kemerle örtü seviyesinde beş bölümdür. Narteks kuzey ve güney neflerin batısını da birer bölümle kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kuzeybatı ve güneybatıda oluşan bu köşe bölümler narteks bölümlerinden hem daha küçük hem kubbe ile örtülü iken diğer bölümler çapraz tonoz örtülüdür. Narteksin batı duvarının ana nef ve kuzey nef ekseninde birer kapı, güney nef ekseninde içten dışa daralan bir pencere bulunmaktadır. Ana nef giriş kapısının üstünde haç kabartması yer alır (Çizim:2, Foto. 13). Bu kabartmanın altında kazıma tekniği ile bir şerit halinde yazılmış ve üzeri beyaza boyanmış Karamanlıca iki satırlık kitâbe bulunmaktadır. Kitâbenin bir kısmı okunamayacak şekilde belirsizdir. İlk satırdaki harfler ikinci satıra göre daha büyük ve okunur durumda iken ikinci satırdaki harfler yer darlığından olsa gerek daha özensiz ve küçük yazılmış olup okunamayacak durumdadır (Çizim: 2, Foto. 1, 13). Aşağıda yer verdiğimiz bu kitâbeden anlaşıldığı kadarıyla yazı, yapının sıvanması sonrasında aittir. Hemen altında ise asıl kitâbenin yer alması muhtemel bir kitâbelik bulunmasına rağmen kitâbe yerinde değildir. Günümüze ulaşan ve sıvama sonrasında ait Karamanlıca kitâbe aşağıdadır.

Karamanlıca Kitâbenin Özgün Metni¹⁰

1.Satır : Π Ψ AZIZ EKΛHCAI C ΨBAIAN KAICEPIAH ENTIPAIKTEN ΦAK(IP)

... N... A....MTCOPTH METAMOPΦωCIC ΠAPTHMTZI OACΨN TZΨM(ΛE)

2.Satır : ...ΛE...A..ΛΛ...18(?)...εΛ...T.....

Harf Çevirisi (Transliterasyon)

1.Satır : BU AZİZ EKLİSAI SUVAİAN KAİSERİLİ ENTİRLİKTEN FAK(İR)

... N... A....MYSORGİ METAMOPFωSİS YIARTİMTZİ OLSUN TZÜM(LE)

2. Satır : ...LE...A..LL...18(?)...eL....T.....

¹⁰ Karamanlıca kitâbelerde sıkça rastlanan bir olgu da harflerin belli bir kurala göre değil, yazanın yazım kurallarına aşına olmaması hatta üretilen özel karakterler varlığı söz konusu olmaktadır. Bu durumu durum tesbiti yaparak belgelemek amacıyla metni kitâbede yazıldığı gibi vermek için metindeki gibi "u" sesine karşılık gelecek biçimde "Ψ" şeklinde bir karakteri ürettik. Ürettiğimiz bu karakter sadece kendi bilgisayarımızda kayıtlı olduğu için başka bilgisayara indirildiğinde karakter değişikliğe uğramaktadır. Bu yüzden özgün halin fotoğrafı alınarak yukarıya yapııştırılmıştır. Böylece hem bir taspit yapmış hem de özgün korumuş olduk. Bundan başka, birkaç harfi okunamayacak durumda olup kalan harfleri ile anlamlı bir bütün oluşturmaya uygun fakat harf eksikliği olan kelimeleri hem özgün metinde hem de harf çevirisinde parantez içinde tamamlayıcı harflerle bütünleyerek okumayı kolaylaştırmaya çalıştık.

Günümüz Türkçesine Aktarımı

1.Satır: BU KUTSAL KİLİSEYİ SIVAYAN KAYSERİ ENDÜRLÜK'TEN¹¹
FAK(İR)

... N... A....MYSORGİ METAMORFOSİS¹² CÜM(LESİNE) YARDIMCI OLSUN

2. Satır : ...LE...A..LL...18(?)...eL....T.....

Naosun batısından çıkılan gynaeciumun batı cephesinin ekseninde dikdörtgen bir niş içinde ve içten dışa daralan dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin alınlığında kadesi üzerinde yükselen haç biçiminde büyükçe bir niş bulunmaktadır (Foto. 3, 15-17). Batıda, galeri cephelerinin eksenlerindeki içten dışa daralan birer dikdörtgen pencerenin alınlıklarında madalyon içinde serafim melekleri yer almaktadır (Foto. 16).

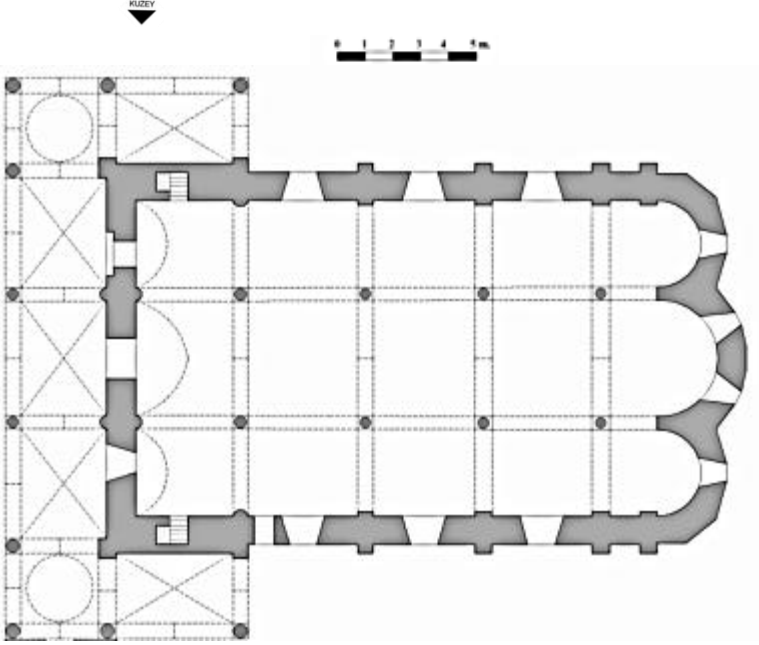
Yapının doğusunda ortadaki daha büyük olmak üzere içten yarım yuvarlak, dıştan çokgen üç apsis bulunmaktadır (Çizim 1, Foto. 4, 5). Batıda galerilerle beraber kelebek çatı ile kapatılan örtü, galerilerin bittiği yerden doğruya doğru

¹¹ Kayseri'nin Talas İlçesine bağlı aynı adlı mahalle (Köy).

¹² Metamorphosis: İsa'nın başkalaşımı (Suretin değişmesi), metamorfoz ya da İsa'nın transfigürasyonu (Latince: Transfiguratio Domini; Yunanca: μεταμόρφωσις metamorphosis), Hristiyanlık'ta bir vahiy olayıdır. İncil'e göre İsa üç havarisi Petrus, Yakup ve Yuhanna ile çıktığı yüksek bir dağda özel bir formda Musa ve İlyas peygamberler ile karşılaşmıştır. İsa'nın görünümünün bu esnada değişmesi Hristiyan sanatında işlenen önemli konulardan birisidir. Bu olay Matta İncili 17 : 1-9'da şöyle geçmektedir : "1. Altı gün sonra İsa, yanına yalnız Petrus, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıktı. 2. Onların gözü önünde İsa'nın görünümü değişti. Yüzü güneş gibi parladı, giysileri ışık gibi bembeyaz oldu. 3. O anda Musa'yla İlyas öğrencilere görüldü. İsa'yla konuşuyorlardı. 4. Petrus İsa'ya, "Ya Rab" dedi, "Burada bulunmamız ne iyi oldu! İstersen burada üç çardak kurayım: Biri sana, biri Musa'ya, biri de İlyas'a."5. Petrus daha konuşurken parlak bir bulut onlara gölge saldı. Buluttan gelen bir ses, "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum. O'nu dinleyin!" dedi. 6. Öğrenciler bunu işitince, dehşet içinde yüzüstü yere kapandılar. 7. İsa gelip onlara dokundu, "Kalkın, korkmayın!" dedi. 8. Başlarını kaldırıncı İsa'dan başka kimseyi göremediler. 9.Dağdan inerlerken İsa onlara, "İnsanoğlu ölümden dirilmeden, gördüklerinizi kimseye söylemeyin" diye buyurdu."

Aynı konu Luka İncili, 9 : 28 - 36 'da; "28. Bu sözleri söyledikten yaklaşık sekiz gün sonra İsa, yanına Petrus, Yuhanna ve Yakup'u alarak dua etmek üzere dağa çıktı. 29. İsa dua ederken yüzünün görünümü değişti, giysileri şimşek gibi parıldaayan bir beyazlığa büründü. 30-31. O anda görkem içinde beliren iki kişi İsa'yla konuşmaya başladılar. Bunlar Musa ile İlyas'tı. İsa'nın yakında Yeruşalim'de gerçekleşecek olan ayrılışını konuşuyorlardı. 32. Petrus ile yanındakilerin üzerine uyku çökmüştü. Ama uykuları iyice dağılıncı İsa'nın görkemini ve yanında duran iki kişiyi gördüler. 33. Bunlar İsa'nın yanından ayrılırken Petrus İsa'ya, "Efendimiz" dedi, "Burada bulunmamız ne iyi oldu! Üç çardak kuralım: Biri sana, biri Musa'ya, biri de İlyas'a." Aslında ne söylediğinin farkında değildi. 34. Petrus daha bunları söylerken bir bulut gelip onlara gölge saldı. Bulut onları sarınca korktular. 35. Buluttan gelen bir ses, "Bu benim Oğlum'dur, seçilmiş Olan'dır. O'nu dinleyin!" dedi. 36. Ses kesilince İsa'nın tek başına olduğu görüldü. Öğrenciler bunu gizli tuttular ve o günlerde hiç kimseye gördüklerinden söz etmediler." olarak geçmektedir.

beşik çatı ile devam eder (Foto. 3-5). Yapının apsis örtüleri ise yarım kubbelidir (Foto. 4, 5).

Çizim 1: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin Planı (E.Parman'dan, M.S.Pekak çizimi)

Kilisenin güneybatısında, avlu içinde ve yapıdan ayrı inşa edilmiş çan kulesinden günümüze yıkıntıları kalabilmiştir (Foto. 6, 7).

Kuzey ve güney cepheleri yatay birer silmeyle iki kata, dikine üç silme ile de üç bölüme ayrılmış yapının diğer cepheleri bu iki farklı düzenleme dışında simetrik değildir (Foto. 3-6). Güney cephenin batısında ve güney nef girişini sağlayan kapı günümüzde örülüdür (Foto. 13). Naos kuzey ve güney cephelerinde içten dışa daralan dikdörtgen üçer pencereden, güney cephenin eksenindeki pencere üç dilimli diğerleri sivri kör kemer alınlıklıdır (Foto. 5, 6, 10). Galerilerin kuzey duvar ekseninin batısında dikdörtgen bir pencere yer almaktayken güney duvar cephesi sağırdır (Foto. 3, 6).

Foto. 5 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin kuzeydoğu cephesi

Foto. 6: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin güney cephesi

Foto. 7: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi çan kulesinin kalıntıları

Naos doğu cephesi neflerin birleşim yerlerinden geçen ve yukarıdan apsislere kadar inen kare kesitli iki silme ile üçe ayrılmıştır (Çizim: 1, Foto. 4, 5). Bu cephede eksendeki daha büyük ve diğerlerinden yukarıda, dışa daralan dikdörtgen üç pencere bulunmaktadır. Ana nef doğu duvarındaki pencere üç dilimli kemer nişi içindedir. Doğü cephedeki üç apsisten ana apsisinin iki yanında, yan apsilerin ise eksenlerinde dışa daralan dikdörtgen birer pencere yer alır.

Galerilerin doğü cephesinde alt seviyede birer kemer, üstte ise duvar ekseninde birer pencere açıklığı yer almaktadır (Çizim: 1, Foto. 5, 9).

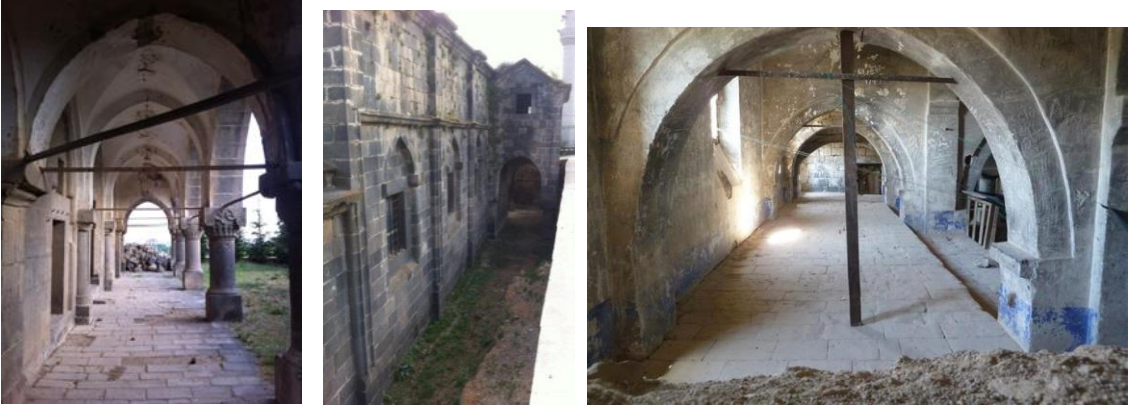

Foto. 8 - 10 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksten güneye bakış (8), kuzey galeri (9) ve gynaeciumu (10)

Doğü-batı yönünde dikdörtgen naos dörderli iki sıra sütunla üç nefe ayrılmış, orta nef daha geniş ve yüksek inşa edilmiştir. Kare kesitli naos kaidelerden batıdaki sütun kaideleri diğerlerinden daha yüksek bu sütunlara oturan süslemesiz başlıkların köşelerinde birer sarkıt, batıdan ilk sıra sütun başlıklarında volütler bulunmaktadır (Foto. 12, 14). İçte naosun kuzeybatı ve güneybatısında duvar içinden açılan merdivenlerle narteksin üzerindeki gynaeciuma çıkılmakta, galerilere"re geçilebilmektedir (Çizim : 1, Foto. 10). Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen gynaecium, batı ekseninde, naosa doğru yarım daire olarak çıkıntı yapar. Kuzey ve güneyden galerilerle bağlantılı gynaeciumun doğusundaki dışa daralan üç pencereden eksendeki daha büyük ve yüksektedir. Galerilerin doğü duvarlarının eksenlerinde ise dışa daralan birer pencere bulunmaktadır.

Naos, yuvarlak kemerlerle doğudaki bema ve apsislere açılmaktadır. Doğudan ilk sütunlarla apsiler arasındaki kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bema, yuvarlak kemerlerle apsislere bağlanmaktadır. İçten yarım yuvarlak dıştan çokgen

üç apsisten ana apsis; yan apsislerden daha geniş ve daha yüksektir. Apsislerin sıvaları döküldüğünden boyamalar belirsiz hale gelmiştir.

Duvarların dış yüzeyleri sıvasız, iç yüzeylerinin sıvaları büyük oranda dökülmüş olsa da kalan sıvalardan fresklerle süslediği anlaşılmaktadır. İç mekanda, özellikle tavanda fresk uygulamalarının niteliğini örtünün bezle kapatılması ve beden duvarlarında büyük oranda sıvaların dökülmesi nedeniyle şimdilik öğrenmek mümkün olmamıştır (Foto. 12, 14). Ancak yapının resim programı hakkında detaylı başka bir çalışma düşünmekteyiz.

Foto. 11: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinin örülen güney kapısı

Foto. 12: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi naosundan batıya bakış (Kültürel Mirası Koruma Derneği Arşivi)

Foto. 13: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi batıda ana girişte haç ve figürler

Foto. 14: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi naosundan batıya bakış (Kültürel Mirası Koruma Derneği Arşivi)

Cephelerde bir niş içine yerleştirilmiş pencerelerin niş kenarları doğudakiler dışında profillidir. Güney galerinin batı cephesindeki pencerenin altında mermerden stilize haç motifi cepheye kakma tekniği ile yerleştirilmiştir (Foto. 18). Bu düzenleme alışıldık haç motiflerinden farklı olarak Türk sanatının başta örgü ve dokuma sanatlarında yoğun olarak kullanılan hayat ağacı motifleriyle ve özellikle Türk halı sanatında gördüğümüz insan üslupları ile bezelik göstermektedir (Foto. 19). Haç motifinin alt kolunun dörtgen biçimli ucunda tahrir edilmiş de olsa kabartma büst halindeki figür seçilmektedir

Mimari plastik süslemeler açısından oldukça zengin olan yapının cepheleri ve özellikle narteks sütun başlıklarındaki süslemeler çalışmamızın ana konusunu oluşturacak önemli veriler barındırmaktadır.

Narteksin üstünde yer alan ve naostan çıkılan *gynaeciumun* batı cephesinin ekseninde dikdörtgen bir niş içinde ve içten dışa daralan dikdörtgen pencerenin üzerinde kaidesi üzerinde yükselen ve kenarları profilli Latin Haçı biçiminde bir niş bulunmaktadır (Foto. 3, 15). Aynı cephede ve Latin Haçlı nişin iki yanında, galeri cephelerinin eksenlerindeki birer dikdörtgen pencerenin alınlıklarında yer alan ve kenarları profilli madalyon biçimindeki nişin içine yerleştirilmiş kabartma birer serafim¹³ meleği yer almaktadır (Foto. 3, 16).

¹³ İncil, Yeşaya 6 : 1-7'de geçen anlatım: 1) Kral Uzziya'nın öldüğü yıl yüce ve görkemli Rab'bi gördüm; tahtta oturuyordu, giysisinin etekleri tapınağı dolduruyordu. 2) Üzerinde **Seraflar** duruyordu; her birinin altı kanadı vardı; ikisiyle yüzlerini, ikisiyle ayaklarını örtüyor, öbür ikisiyle de uçuyorlardı. 3) Birbirlerine şöyle sesleniyorlardı: "Her Şeye Egemen Rab kutsal, kutsal, kutsaldır. Yüceliği bütün dünyayı dolduruyor." 4) **Seraflar**'ın sesinden kapı söveleriyle eşikler sarsıldı, tapınak dumanla doldu. 5) "Vay başıma! Mahvoldum" dedim, "Çünkü dudakları kirli bir adamım, dudakları kirli bir halkın arasında yaşıyorum. Buna karşın Kral'ı, Her Şeye Egemen Rab'bi gözlerimle gördüm." 6) **Seraflar**'dan biri bana doğru uçtu, elinde sunaktan maşayla aldığı bir kor vardı; 7) onunla ağızma dokunarak, "İşte bu kor dudaklarına değdi, suçun silindi, günahın bağışlandı" dedi.

Foto. 15-17: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi batı cephe alınlığında haç nişi (15), galeri batı cephesinde serafim melek kabartması (16) ve batıda eksendeki giriş bordürü (17)

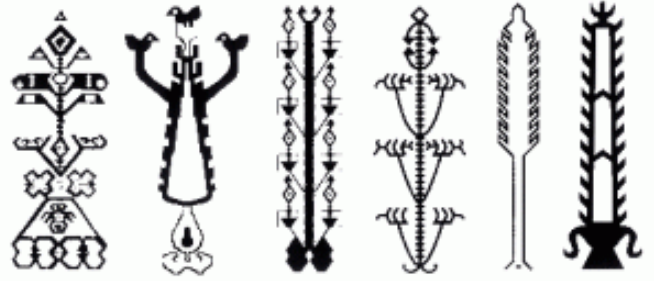

Foto. 18-20 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi güney galeri batı duvarında kakma stilize haç (18), üstte Türk Sanatında hayat ağacı (19), altta Türk Halı Motiflerinde insan üslupları (20).

Narteks, yapıda süslemelerin yoğunlaştığı bölümdür. Batıda, eksendeki kapı geometrik ve bitkisel süslemeli bordürlerle çevrilidir. Profille sınırlandırılmış üç bordür kuşağından kapıdan itibaren ilk sıra yuvarlak zencirek, ortada mukarnas, üçüncü sırada üzüm salkımı motifleri kapıyı çevrelemektedir (Foto. 17). Bu kapıdaki Karamanlıca kitâbenin üstünde ve duvara gömülmüş halde, ters T biçimindeki sarı renkli taş üzerine yüksek kabartma ile işlenmiş bir sahne bulunmaktadır. Ortada kuru kafa şekli verilmiş (İsa'nın çarmıha gerildiği Golgota Tepesi'ni -Kuru kafa tepesi- temsil edilmektedir.) siyah taşın bir altlığın üstünde Latin Haçı yükselmektedir (Çizim: 2, Foto. 1, 14). Haçın üstteki kolunun iki yanında ve yan kolların üstünde ikişer kanatlı birer melek, alttaki kolunun iki yanında ise yerde yatan birer ejder yer almaktadır. Saat yönünde çözümleneceğimiz ikonografik anlatıda; kuzeydeki ejderin ağzından çıkan mızrak haça yönelmekte, haçtan çıkan ikinci mızrak güneydeki ejderin ağzına saplanmıştır. Daha çok "Agios Georgios'un Ejderi Öldürmesi" örneklerinden bildiğimiz sahne burada ejderin (İnançsızların) haça (İnanca) saldırısı ile başlayan mücadele, haçtan dönen mızrağın ejderi öldürmesi ile inancın galip gelmesi (zaferi) olarak sonuçlanmayı vurgulamaktadır¹⁴.

Yapıda özellikle sütun başlıklarındaki süslemeler dikkate değerdir. Naos ve nartekste dor, iyon-impot ve impot düzende sütun başlıkları bulunmaktadır. Alçak kabartma tekniği ile yapılmış bu sütun başlıklarındaki süslemeler; bitkisel (kırım dal, yaprak, üzüm, gülbezek), geometrik (üçgen, geçme) ve figürlü (ejder /yılan) süslemelerdir. Bu sütun başlıklarını ortak özellikleri yönünden dört grupta inceleyeceğiz.

1. Grup : Dor düzeninde olup abaküsü süslemesiz (Foto. 21) ve abaküsü sarkıtlı olanlar (Foto. 22, 23).

a) Abaküsü kare sarkıtlı-başlığı yalın (Foto. 22),

b) Abaküsü silindir sarkıtlı ve yivli-başlığı süslemeli olanlar (Foto. 23),

2. Grup : İmpost sütun başlıklı olup silindir ve volüt sarkıtlı başlıklar (Foto. 24-26),

¹⁴ "...Aziz Georgios'un, mızrağıyla vurduğu bu ejderhanın başka bir anlamı da olabilir, bu ejderha ne canavar, ne de korkunç bir sürüngendi. O şey putperestlikti. Gerçekten de, Aziz Georgios putperestlikle savaştı ve imanının mızrağıyla onu uyuşturup öldürdü." (Arhimandrit Haralambos Vasilopoulos, Büyük Şehit Aziz Georgios, Nisan 1975, Atina, <http://www.pigizois.net/index.htm>)

Foto. 21-23: Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde dor düzeninde (21), abaküsü silindirik sarkıtlı ve yivli (22) ve naosta abaküsü kare sarkıtlı (23) başlıklar

Foto. 24-26 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde impost sütun başlıklarından silindirik (24, 25) ve volüt sarkıtlı (26) başlıklar

3. Grup: İyon-impot başlıklı olup tek yüzü ve dört yüzü volütlü sütun başlıkları (Foto. 27, 28),

4. Grup: İyon-impot başlıklı ve dört yüzü farklı süslemeli bu grupta tek örnek bulunmaktadır (Foto. 28-31).

Foto. 27-28 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde dört yüzü volütlü (27) ve tek yüzü volütlü (28) İyon- impost sütun başlıkları

Foto. 29-31 : Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteksinde dört yüzü farklı süslemeli İyon-impost sütun başlığı; volütlü ve iki ejder (29), volütlü, iki ejder ve çift başlı kartal mücadelesi (30), volütlü ve birbirine dolanan yılanlar/ejderler (31).

Sütun Başlıklarında Evren İkonografisi

Naos sütun başlıkları ilk üç gruptaki özelliklere sahip iken narteksin batısındaki sütun başlıkları dört grubun da örneklerinin yer aldığı bölümdür. Narteksin doğusunda ve naos batı beden duvarlarına gömülü sütun başlıkları süslemesiz iken tam tersine narteks batı sütun başlıkları mimari plastik süslemeleriyle tüm yapının bu bölümünde yoğunlaşmıştır. Bu sütun başlıklarından dördüncü gruba yerleştirdiğimiz ve kuzeyden güneye üçüncü sırada yer alan sütun başlığı diğerlerinden daha özenli tasarlanmıştır (Foto. 28-31). Sütun başlıkları içinde öne çıkaracağımız bu başlık çalışmamızda önemli bir yer tutmaktadır. Dört yüzü de farklı sahnelerle tasarlanmış başlıkta İslam öncesi Türk evren dünyasına ait inanışlar vurgulanması önemlidir. Sütun başlığının batı yüzünün merkezinde, başları kaideli üçgen saksıda/kasede olan iki yılanın/ejderin gövdeleri aşağıya doğru iki kıvrım yaparak oluşturulmuş koç boynuzları (volüt) biçiminde olup ok ucu şeklinde son bulmaktadır (Foto. 28). İki yılanın/ejderin ortasında ve iki yana ayrıldıkları yerden stilize ağaç motifi yılanların/ejderlerin üzerlerine eğilmiş olarak vurgulanmıştır. Sütun başlığının üst köşelerinde ise sekiz yapraklı birer gülbezek (gülçe) yer almaktadır. Gülbezeklerin (rozet/madalyon/kabara) ikonografide gökyüzünde güneşi (yıldızı)¹⁵ sembolize ettiği, çift ejderin gökyüzünde feleğin çarkını çeviren ejderler, bu ejderlerin üzerindeki stilize ağacın ise hayat ağacı olduğu açıktır. Böylece hayat ağacının altındaki çift ejderle yaşam döngüsü olan gök kubbe, güneş ve yıldızların sembolü iki gülbezek ile tamamlamaktadır.

Aynı sütun başlığının kuzey yüzünde kuyrukları ile batı yüzdeki gibi volüt oluşturan ve boyunlarından birbirlerine bağlı çift ejderlerin başları birbirine ters dönmüş haldedir (Foto.29). Bu ejderlerin ortalarında yer alan kabartmayı önceki çalışmamızda (Ekin, 2019, s. 143-151) ters dönmüş hayat ağacı olarak nitelediğimizi ancak daha ayrıntılı inceleme ve ikonografik çözümleme sonucunda kabartmayı yapanın becerisi dahilinde stilize edilmiş çift başlı kartal olduğu şeklinde yeniden yorumlamak gerekmiştir. Ejderleri birbirine bağlayan bağın altında kartalın kuyruğu, üstünde göğsü vurgulanmıştır. Koç boynuzu şeklindeki kuyruk kıvrımlarının üzerinde kartalın stilize kanatları ile en üstte orantısız da olsa -belki yapan yerleştirme becerisini gösteremediğinden- iki yana dönmüş ejder başlarıyla sahne tamamlanmıştır. Tıpkı sütun başlığının batı yüzünde olduğu gibi bu yüzde

¹⁵ S. Ögel, çoğunlukla yıldız motifleriyle süslenmiş bu öğelerin daire, yarım küre veya küre biçiminde olduklarından hareketle, kozmolojik anlamlar taşıdığını ve küçük birer "gök kubbeyi" sembolize ettiklerini belirtmektedir (Ögel, 1966, s. 94- 95).

de üst iki köşede yer alan sekiz yapraklı gülbezeklerle (gülçe) gökkube vurgulanmaktadır. Batı yüzden farklı olarak kuzey yüzdeki ejderlerin başları görülürken batı yüzdeki hayat ağacı yerini çift başlı kartala bırakmaktadır. Bu başlığın kuzey yüzündeki ejderlerin ağızları tıpkı Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin taçkapısının batısında yer alan çift ejder başlarında olduğu gibi açık ağızlarından dişleri görülmekte, üst dudak yukarı doğru kıvrımlı olup dil dışarı çıkmaktadır (Foto. 32). Erzurum Çifte Minareli Medrese'deki örnekte ejderler pullu ve kuyruklarından birbirine bağlı iken örneğimizdeki ejderler puluz ve boyunlarından birbirlerine bir gereçle bağlanmış durumda gösterilmiştir. Kartal ve ejder birlikteliğine bu iki yapı dışında Divriği Ulucami Darüşşifası'ndaki çift başlı kartalların kanat uçlarındaki ejderler örnek verilebilir.

Bahsedilen sütun başlığının güney yüzünde ise kuyrukları ile volüt oluşturan iki ejder, ortalarındaki çift başlı kartalla mücadele halindedir¹⁶ (Foto. 30). Burada vurgulanan hayvan mücadele sahnesinde doğudaki ejder kartalın kapasını ağzının içine almış iken batıdaki başlar mücadele halindedir. Kartalın batıdaki ayağı yarım (küreyi) daireyi tutarken doğudaki ayağı yarım daire (küre) ile beraber bir haç tutmaktadır. Yine diğer yüzlerde olduğu gibi gök kubbeyi temsil eden gülbezek (gülçe) sembolleri ile olayın gökyüzünde geçtiği vurgulanmıştır. Türk Mitolojisinin hayvan mücadele sahnelerinde iyi ile kötünün, haklı ile haksızın, gece ile gündüzün (Güneş, aydınlık iken Ay, karanlığı sembolize eder.) mücadelesinde iyinin, aydınlığın (Güneş) ve haklı olanın kötüye, karanlığa (Ay-gece) ve haksızlığa karşı mücadelesi sonunda kazanacağına dair inanç temsil edilir. Doğudaki ayağı haçı tutan kartalın (Hristiyanlığın) ejdere karşı mücadeleyi kaybetmesine rağmen batıda mücadelenin sürdüğüne ve/veya kartalın başını kurtararak mücadeleyi kaybetmediğine, sonunda inancının/inançlılığının kazanacağına vurgu yapılmıştır. Mücadele, haç tutan kartalın zaferi ile sonuçlanmıştır. Sütun başlığının diğer yüzlerinde ejder, koruyan kollayan ve dünyanın devinimine yön veren olumlu anlamlar taşıırken burada bu anlamı dışında inancı temsil eden kartala saldıran olumsuz öge olarak vurgulanmıştır. Bu vurgu Hristiyanlıkta sık tekrar eden bir sahne olan ve Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi'nin de batısında yer alan sahnede atı üzerinden mızrağı ile ejderi öldüren Aziz Georgios-ejder

¹⁶ Küçük Asya Araştırmaları Merkezinde (KAAM) bulunan 444 no'lu elyazmada: "Kilisenin ön yüzündeki merkezi pencere dikkate değerdir. Sinasoslu demirci ustası Demirci Simios ile isimsiz bir usta mimar burada izlerini bıraktılar. Demirci, ortasında haç bulunan simetrik, güzel ve yalın bir pencere demiri yaptı. Kalfa da sert taşın üzerine kalemlerle, şaşırtıcı güzellikte, Küçük Asya Rumlarının simgesi iki başlı kartalı ejderhalarla boğuşurken ve çiçek biçiminde gösterdiği, daha iyi günleri simgeleyen iki güneş oydu. Demirci Simios, köyümüzdeki evlerin çoğunun pencere demirlerini yapan ustaydı." açıklaması bulunmaktadır. Bu açıklama ejder-kartal mücadelesine 19.yy.da verilen anlamı göstermesi açısından önemlidir.

mücadelesindeki ejder algısına dönüştüğünü göstermesi açısından önemli bir olgudur. Hristiyan sanatında ejder algısının Karamanlılar'da Hristiyanlık öncesi ve sonrasını birlikte vermesi açısından önemli bir göstergesidir.

Aynı başlığın doğu yüzünde ise kuyrukları ile volüt oluşturan yılan/ejderlerin başları boyunlarında birbirine dolanarak yukarı dönmüş haldedir (Foto. 31). Ejderlerin üstünde stilize ağaç -hayat ağacı- bulunmaktadır. Yine diğer yüzlerde olduğu gibi gök kubbeyi temsil eden birer gülbezek (gülçe) sembolleri üstte köşelerde yerlerini almaktadır. Bayat ağacı altında çift ejder düzenlemesine daha ayrıntılı olarak; Erzurum Çifte Minareli Medresenin taçkapısında (Doğu ve batıda Foto. 31, 32), Aktamar Kutsal Haç Kilisesi'nde kanatlı ejderin hayat ağacının altından ve ağzında tuttuğu sahne örnek gösterilebilir (Foto. 34).

Foto.32: Erzurum Çifte Minareli Medresenin Taçkapısı (Batı)

Foto. 33: Erzurum Çifte Minareli Medresenin Taçkapısı (Doğu)

Foto. 34: Aktamar Kutsal Haç Kilisesi'nde kanatlı ejderin hayat ağacını ağzında tutmaktadır.

Sütun başlıklarından başka yapının güney galerisinin batı cephesindeki pencerenin altında alttaki kemeri de içine alacak şekilde oluşturulmuş kenarları profilli bir pano yer almaktadır (Foto. 18). Panonun içine kakma tekniği ile beyaz mermerden üçgen, dörtgen ve düzgün olmayan beşgenlerin oluşturduğu stilize haç motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin alt kısmı üzerinde tahrip edilmiş bir figür kalıntısı bulunmaktadır. İlginç bulduğumuz bu motifin, Türk Sanatında sıkça kullanılan Hayat Ağacı, ile halı-kilim motiflerinden insan stillerini çağrıştırması anlamlıdır. Bu anlam, İslam öncesi Türk sanatından yansıyan hayvan mücadele sahneleri arasında önemli yeri olan ejder sahnelerinin yapıda hem de yapıyı ayakta tutan sütun başlığında kullanılmasıyla daha da önem kazanmaktadır (Foto. 18-20).

Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi'nin süslemelerinde öne çıkan "ejder" figürlerinin Hristiyanlık'ta ve İslam öncesi Türkler'de taşıdığı anlama bakmak yerinde olacaktır.

Hristiyanlık'ta Ejderha¹⁷

Ejderha İncil'de : "Kadın ve Ejderha, Vahiy 12: 1)Gökte olağanüstü bir belirti, güneşe sarımmış bir kadın görüldü. Ay ayaklarının altındaydı, başında on iki yıldızdan oluşan bir taç vardı. 2)Kadın gebeydi. Doğum sancıları içinde kıvranıyor, feryat ediyordu. 3)Ardından gökte başka bir belirti görüldü: Yedi başlı, on boynuzlu, kızıl renkli büyük bir ejderhaydı bu. Yedi başında yedi taç vardı. 4)Kuyruğuyla gökteki yıldızların üçte birini sürükleyip yeryüzüne attı. Sonra doğum yapmak üzere olan kadının önünde durdu; kadın doğurur doğurmaz ejderha çocuğu yutacaktı. ...7-8)Gökte savaş oldu. Mikail'le melekleri ejderhayla savaştılar. Ejderha kendi melekleriyle birlikte karşı koydu, ama gücü yetmedi. Bu yüzden gökteki yerlerini yitirdiler. 9)Büyük ejderha –İblis ya da Şeytan denen, bütün dünyayı saptıran o eski yılan– melekleriyle birlikte yeryüzüne atıldı...13)Ejderha yeryüzüne atıldığını görünce, erkek çocuğu doğuran kadını kovalamaya başladı. ...16)Ama yeryüzü, ağzını açıp ejderhanın ağzından akıtacağı ırmağı yutarak kadına yardım etti. 17)Bunun üzerine ejderha kadına öfkeleni. Kadının soyundan geriye kalanlarla, Tanrı'nın buyruklarını yerine getirip İsa'ya tanıklıklarını sürdürenlerle savaşmaya gitti. Denizin kıyısında dikilip durdu. Vahiy 13 : ...2)Gördüğüm canavar parsa benziyordu. Ayakları ayı ayağı, ağzı aslan ağzı gibiydi. Ejderha canavara kendi gücü ve tahtıyla birlikte büyük yetki verdi...4)İnsanlar canavara yetki veren ejderhaya taptılar. "Canavar gibisi var mı? Onunla kim savaşabilir?" diyerek canavara da taptılar. Yerden Çıkan Canavar, ...11)Bundan sonra başka bir canavar gördüm. Yerden çıkan bu canavarın kuzu gibi iki boynuzu vardı, ama ejderha gibi ses çıkarıyordu. Vahiy 16: ...13)Bundan sonra ejderhanın ağzından, canavarın

¹⁷ İncil çevirilerinde "ejderha" olarak yer aldığı için Hristiyanlık'taki kullanımına uygun olarak sadece Hristiyanlık bahsinde bu adlandırmayı kullanacağız.

ağzından ve sahte peygamberin ağzından kurbağaya benzer üç kötü ruhun çıktığını gördüm. Vahiy 20:...2)Melek ejderhayı –İblis ya da Şeytan denen o eski yılanı– yakalayıp bin yıl için bağladı.” (İncil, Vahiy: 12, 13, 16, 20) olarak geçmektedir. Ejderha, İncil’deki bu olumsuz anlatımına paralel olarak Aziz Georgios’un ejderhayı öldürmesi anlatılarında da tehlikeli, korunulması gereken ve sonunda öldürülerek kurtulabilinecek doğaüstü bir varlık olarak vurgulanmıştır¹⁸.

¹⁸ “Bir şehirde ve yakın olan bir gölde, garip ve korkunç canavarın ini vardı. O korkunç canavar, sanki bir boa yılanı, çingiraklı yılan veya bir timsaha benziyordu. O ejderha, gece gündüz şehri yakıp yıkıyordu. İninden çıkıyor ve her yere korku, dehşet ve ölüm saçıyordu. Çocuk, kız veya hayvan yakalayıp inine doğru yemesi için sürükleyip götürüyordu. Şehrin erkekleri çok defa bu ejderhayı oklarıyla öldürmek istediler, fakat bir türlü başaramadılar. İşte o vakit, hepsi birlikte, başlarına gelen bu kötülükten kendilerini kurtarması için krala müracaat ettiler. Kral ise bir çözüm bulacağı yerde, sırayla birer çocuk vermeleri tavsiyesinde bulundu. Böylece o ejderha yemek bulmuş olacak ve herkes tehlikede olmayacaktı. Bu suretle, her gün bir aile, çocuğunu ejderhanın ininin yanına göndermekle bir çocuk kaybediyordu. Bu kararın alındığı günden itibaren, bu şehre büyük bir üzüntü çöktü. Herkesin gözleri gözyaşlarıyla doluyordu. Acı büyük ve dayanılmazdı. Fakat, kralın kızını da ejderhaya gönderme sırası gelmişti. Teselli bulamayan kral, baba şefkatiyle bağırarak, güzel kızını, ejderhanın ininin yakın olduğu gölün yanına bırakmaları için, onu askerlerine teslim etti. Kral kızı korkusundan tir tir titriyordu. Gölün kenarında, o ejderhanın ağızıyla karşılaşmayı her an bekliyordu. Ancak, ansızın, beyaz at üzerine binmiş, yakışıklı genç bir subayın ona doğru geldiğini görür. O, binbaşı Georgios idi. Tanrı’nın inayeti, onu İsa Mesih’in adını yüceltmek için buraya getirmişti. Aziz Georgios, o genç kıza yaklaştığında, atından indi, ona doğru ilerledi ve kendisine sordu: - Kız sen kimsin ve niye ağlıyorsun? Neden bütün bu halk surların üzerinden sana bakıyor? Ne oluyor? - Kral kızı o zaman kendisine, ejderhayı beklediğini söyledi. O ejderha ki onu yemeğe gelecekti. Kurtulması için, çabucak da oradan kaçmasını söyledi. Aziz onu sakinleştirdi ve yine sordu: - Söyle bana, ebeveynin ve bu şehrin insanları hangi Tanrı’ya inanıyorlar? - Heraklis’e ve Artemis’e inanıyorlar, dedi kral kızı. - Kız sen ağlama ve hiç korkma. Bu günden sonra sen de İsa Mesih’e, benim inandığıma inan ve göreceksin ki Tanrı’m gücü meydana çıkacaktır. - Beyefendi, buna inanıyorum, hem de bütün kalbim ve ruhumla, dedi genç kız. - Cesaretini kaybetme öyleyse. Bugün İsa Mesih, bu ejderhanın gücünü yok edecektir. Aziz Georgios, bunları söyledi, diz çöktü ve duada bulundu. Ejderhanın korkunç gücünü söndürmesi için Tanrı’ya yalvardı. O gölün kenarında hakim olan suskunlukta, gökyüzünden gelen tatlı bir sesin şöyle dediği işitildi: - Georgios, duan işitildi. İsteddiğini yapabilirsin. Aynı anda da, o vahşi ve kana susamış olan ejderha dişlerini çıkararak görüldü. Gözleri ateş saçıyordu. Kral kızı korktu ve ağlamağa başladı. İşte o vakit, Aziz Georgios, ejderha tarafına yürümeğe başladı ve istavroz çıkardı. Ejderha derhal uyuşuverdi. Sonra da kendi kendini yere vurulmağa başladı. Sonra da, Aziz Georgios, kayışını çıkarıp kıza verdi ve o ejderhayı bağlamasını, onu şehre doğru sürüklemesini söyledi. O da atma binmiş bir hâlde, kızla beraber ilerliyordu. Surun kapısı açılıp, kızın o dehşetli ejderhayı arkasında sürüklediğini gördüklerinde, şaşırıp kaldılar ve korkmuş bir durumda, sağa sola koşuşmaya başladılar. Aziz Georgios ise yüksek sesle hiç kimsenin kaçmamasını söyledi. Her taraf sessizliğe büründü. Aziz Georgios: - Tanrı’muz olan İsa Mesih’imize inanıyor musunuz? Ki ben onun gücüyle ejderhayı öldürdüm, diye sordu. Kral ve halkın bütünü tek bir ağızla: - Senin bize bahsettiğin Tanrı’ya biz de inanıyoruz, diye cevap verdi. Genç subay Aziz Georgios mızrağını kaldırıp hızla ejderhaya vurdu. O korkunç ejderha çılgık atmağa başladı. Kendini yere vurdu, sonra da ölmüş bir durumda toprağın üzerine uzandı.” (Arhimandrit Haralambos Vasilopoulos, Nisan 1975, Atina, <http://www.pigizois.net/index.htm>)

İslam Öncesi Türkler’de Ejder

İslamiyet öncesi Türkler’de ejder ve gökyüzü algısına bakacak olursak, VII-IX. yüzyıllara tarihlendirilen ve Baykal Gölü’ndeki bir adada bulunan üzerinde yıldız adlarının yazılı olduğu bir hadırık eğirçeften (çıkırık) bulunmuştur. Bu çıkırıktan Türkler’in gök kubbenin altın (veya demir) kazık etrafında, yıldızları taşıyan gök çarkının yıllık dönüşüne inanıyordu. Yûsuf Has Hâcib’in tezginç (dönen) dediği gök çarkına Kâşgarlı Mahmud kök çığırsı demekte, onu da Arapça’ya Jalak (felek) olarak çevirmektedir. Kâşgarlı Mahmud’un : “Tegri ajun türüttü Çığrı udhu tezginür. Yıldızları çırkeşip Tün kün üze yürkenir.”¹⁹ bu beyitinde, çığrı’nın (çarkın) yıldızları taşıyarak döndüğü ve gece ile gündüzün bir günlük dolanımında birbirini takip ettiği vurgulanmaktadır (Kâşgarlı Mahmud, yz. 212). Bir Uygur kağanına sunulmuş Mani dinine ait metinde ise gök çarkının bir çift ejder tarafından çevrildiğine ait belgeler yer alırken aynı düşünce Yusuf Has Hacip tarafından da gök çarkının bir ejder tarafından çevrildiği dile getirilmiştir (Esin, 2006, s. 42-45). Gök kubbenin en altındaki çığırsını (feleğin çarkını) bir çift gök ejder çevirir (Kuehn, 2014, p. 71-97). Evren sözü, Kutadgu Bilig’de aynı zamanda, evrilmek anlamında da kullanılmaktadır. Felek(in) dönüşü, “evren evrilir”, “evren tuçı evrilür” gibi eski Türkçe sözlerle anlatılmaktaydı (Ögel, 2002, s. 157). Yusuf Has Hacip “Yarattı, kör, evren, tuci evrilür. Anın birle tezginç yime tezginür”²⁰ (Kutatgu Bilig, beyit 126). Bununla gök çıkırsını (çıkırığını) bir evrenin (ejderin) evirdiğin söylenmektedir (Esin, 2001, s. 43). Böylece gök kubbe, gök çarkı ve bunların simgelerinden biri olan gök ejderi, eski Türkçe ifadesiyle Kök-luu/Eviren/Evren, göksel dünya ve zamanı temsil eder. Evren/Ejder/Kök-luu ejder takımıyıldızıyla da ilişkilendirilir. Kültigin Kitabesinde, Türk hakanları hükümdarlık güç ve hakimiyetlerini ifade ederken kendilerini: “Göksel, göklerden kut alan” şahsiyetlerini de : “Gök ejder’den tanrısal güç almış olan” olarak nitelerler (Çoruhlu, 2017, s. 241). Bütün bunların yanında Türk kozmolojisinde yer ejderi ile gök ejderinden de söz edilmektedir. Yine Çoruhlu’ya göre yeraltında ya da derin sularda yaşayan yer ejderi, bahar dönümünde yerin altından çıktıktan sonra pulları ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükselip bulutların arasına karışmaktadır. Bunun sonucunda yağmurun yağmasını sağlar böylece bereket ve refahın oluşmasına katkıda bulunmaktaydı (Çoruhlu, 2017, s. 132).

¹⁹ Tanrı evreni yarattı, yıldızlar sıralanır. Felek uğurlu döner, gece gündüzü örter.

²⁰ Bak, feleği yarattı durmadan döner; onunla birlikte hayat da durmadan devreder.

SONUÇ

Ejder figürü ve hayvan mücadele sahnelerinin mimaride kullanımına ilişkin örneklerde bu sahnelerin kültürel hafızada çağrıştırdığı anlamların yapıya aktarıldığı görülmektedir. Hayvan mücadele ve/veya hayvanla mücadele sahnelerinde yenen (inançlı) yenilen (düşman) ilişkisi güçlü ve diğerine göre güçsüz varlık üzerinden verilerek haklının/güçlünün kaybetmeyeceği anlamı izleyene/kullanana aktarılır. İslam öncesinden bugüne Türk sanatında yoğun olarak işlenegelen bu konunun Rum (Grek) ve Karamanlı ²¹ kiliselerinde başta Agios Georgios'un ejderhayı yendiği sahnelerde de sıkça vurgulandığı bilinmektedir. Buna karşın Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi narteks sütun başlığının üç (batı, kuzey ve doğu) yönünde de bu anlamının tersine; koruyan kollayan, tıpkı İslam öncesi Türk Mitolojisindeki anlamıyla gökyüzünde evrenin düzenine yön veren-gök çarkını çeviren/eviren-anlamıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte sütun başlığının güney yüzündeki sahnede Hristiyan anlayışında algılandığı gibi inançlıların (Hristiyanlar'ın) şahsında Aziz Georgios'a saldıran, dolayısı ile inançsızları (ejder) temsil eden bir tehdit olarak vurgulanmıştır. Böyle olmakla birlikte başlığın güney yüzündeki bu sahne de inançlı ve inançsızlar arasında gerçekleştiği vurgulanan savaş (hayvan mücadelesi), tıpkı sütun başlığının diğer yüzlerinde olduğu gibi Türk evren anlayışındaki (kozmolojisiindeki) öğeler içinde, yani gökyüzünde yaşanmaktadır. Böylelikle Hristiyanlık öncesi Türk evren anlayışına (kozmolojisine) ait inanışın/kabulün, yapanın/yaptırmanın kültürel hafızasında yeri olduğu, ancak; Hristiyanlığa geçiş sonrasında anlam değişikliğine uğrasa da yeni inanç içinde yaşamaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesinde başta çift başlı kartal ve ejder mücadelesi ile diğer sahnelerin gökyüzünde gerçekleşmesi ortak kültürel havzada yaşamışlığa ait bir aktarım/etkileşim olarak görülebileceği gibi, özellikle Karamanlılar'ın Türklüğüne vurgu yapan görüşe katkı sunacak veriler sunmaktan da uzak değildir²².

²¹ Çalışma konumuz olan yapı dışında Karamanlı kiliselerinden; Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesi kuzey ve güney cephelerinde (Foto. 35, 36), ile Niğde Bor Karamanlı Kilisesi batı giriş kitabesi üzerindeki sahnelerde Aziz Georgios-Ejderha mücadelesi yer almaktadır.

²² Karamanlıların etnik kökenleri konusunda bugüne kadar iki görüş geliştirilmiştir. Birinci görüşe göre Karamanlılar, Yunan asıllıdır fakat Türklerin Anadolu'ya hakim olmalarından sonra Yunanca konuşanlardan ayrı kalanlar, egemen unsurun etkisiyle Türkleşmişlerdir (Balta, 1990). İkinci görüşe göre Karamanlılar, Malazgirt Savaşı öncesinde Balkanlara ve Anadolu'ya yerleşen, XI. yy.'da Bizans ordusunda paralı asker olan Türk boylarının bakiyeleri olmalıdırlar. Dillerini kaybetmeyen bu Türk boyları, çeşitli etkilerle, zamanla Hristiyanlaştılar (Anzerlioğlu, 2003, s. 136; Kahya, 2008, s. 133).

Foto. 35: Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin kuzey kapı alınlığı (C. Ekin, 2016)

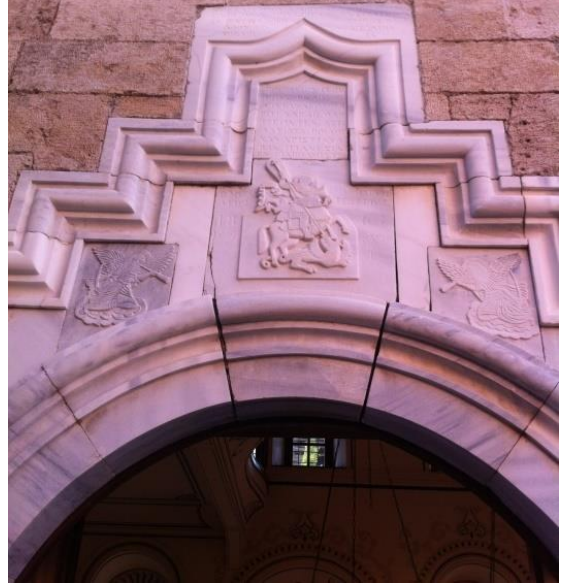

Foto. 36: Antalya Agios Georgios Karamanlı Kilisesinin güney kapı alınlığı (C. Ekin, 2016)

Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesindeki bu sahneler, başlı başına önem arzederken ejdere yüklenen anlamın Türkçe konuşan Ortodoks inançlılarda bu zenginlikte olmasa da tek örnek de değildir. Nevşehir Mustafapaşa (Sinastos) Konstantin ve Helena Kilisesinin güneybatı cephesi (Foto. 37, 38), Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kiliselerinin narteks sütun başlığında (Foto. 39) ve Ekiz'in çalışmasında da yer verdiği Küçükköy Hagios Nikolaos Kilisesinde üzengi taşı (Foto. 40) ve apsisi kuşatan iki başlı yılan/ejder figürleri (Foto. 41, Ekiz, 2011, s. 39-62) herhangi bir mekan vurgulanmadan tek başlarına yer almaktadırlar.

Anlaşılan Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Kilisesi'nin narteks sütun başlığında yer alan sahneler Türk Mitolojisindeki evren anlayışını (kozmolojisini) yansıtmaktadır. Bununla beraber Karamanlılar'ın sonraları dahil oldukları Hristiyanlık inanışının etkilerini de Hristiyanlık öncesi kültürel hafızalarıyla birlikte yaşayarak/yaşatarak günümüze ulaştırmışlardır. Niğde Hamamlı

(Kurdunos) Karamanlı Kilisesi bu hafızanın somut verilerini sunması açısından kıymete değerdir.

Foto. 37: Nevşehir Mustafapaşa (Sinassos) Konstantin ve Helena Kilisesinin (1729,1850) güneybatı cephesi

Foto. 38: Nevşehir Mustafapaşa (Sinassos) Konstantin ve Helena Kilisesi (1729,1850) batı cephe detayı (Foto. M.S.Pekak'tan)

Foto. 39-41: Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Kilisesinin narteks sütun başlığında yılan/ejder (39), Niğde Küçükköy Hagios Nikolaos Kilisesinde Ejder Figürlü Üzengi Taşı (Foto.40, Ekiz'den) ve Niğde Küçükköy Hagios Nikolaos Kilisesinde Apsisi Kuşatan İki Başlı Yılanın Güney Cephede Yer Alan Başı (Foto. 41, Ekiz'den).

Ejderin yukarıda yer verdiğimiz Hristiyan inancındaki yerinden farklı olarak bu yapılarda da ejder olumsuz bir öge değil tam tersine yapıyı koruyan, Selçuklu ve Erken Osmanlı yapılarındaki anlamıyla sürekliliğini/ebediliğini sağlayan rölünü yüklenmişlerdir. Benzer örneklerine Ahlat mezar taşlarındaki ejderler (Foto. 42), Niğde Hüdavend Hatun Türbesinde çift başlı kartal ve çift ejder (Foto. 43), Alanya Obaköy Medresesi çift ejderleri, Anamur Akcami çift ejderleri, Ani Kalesi ejderleri, Cizre Köprüsünde Kentaur ve ejder, Cizre Ulucami kapı tokmaklarında çift ejder, Çankırı Darüşşifası çift ejderi, Divriği Ulucami Darüşşifası'nda kanat uçlarında çift ejder, Diyarbakır Kalesi Urfa Kapı üzerindeki ejder, Edirne Meriç Mecidiye Köprüsü'nün birinci boşaltma gözü üzerindeki çift ejder figürleri ve Erzurum Emir Saltuk Kümbeti'ndeki çift ejderler tıpkı anılan kilislerdeki kullanım amacında olduğu gibi yapıları koruma ve devamlılığını sağlama vurgusuyla buldukları yerlere yerleştirilmişlerdir.

Foto. 42: Ahlat mezar taşında ejder kabartması

Foto. 43: Niğde Hüdavend Hatun Türbesinde çift başlı kartal ve çift

Böylece İslam öncesi Türk inanışındaki yerini anlattığımız ejderlerin gökte evreni evirerek günlük ve yıllık dolanuma katkı sundukları, kozmik evrenin sürekliliğini belirlediklerine olan inancın diriliğini göstermektedir. Bu inana ait verilerin inşa edilen Karamanlı yapılarının da kalıcılığını-sürekliliğini sağlayacağına olan beklentilerin vurgulanması yanında batı cephedeki haç motifinin Geleneksel Türk El Sanatlarımızda sevilerek kullanılan hayat ağacı motifi ile benzer şekilde tasarlanmış olması Karamanlılar'ın kimlikleri üzerine yapılan tartışmalara yeni bilgiler sunma konusunda veriler barındırmaktadır.

EXTENDED SUMMARY

Orthodox Christians who do not speak any language other than Turkish are called "Karamanlı". The Turkish spoken by karamanians is called "Karamanlidika, Karamanli Turkish, Karamanian Turkish". Karamanians called the language they spoke: "Pure Turkish, Turkish, open Turkish, plain Turkish, rough Turkish, Turkish language or Anatolian language".

Among the immovable assets left by karamanians who were sent to Greece by exchange, churches have a special place. In addition to the Turkish inscriptions of these churches, which are evidence of the places where they live, the decoration programs of these structures are very valuable in terms of revealing data on the cultural memory of the Karamanians.

In this study, traces of the Turkish universe iconography will be followed in the architectural plastic decorations belonging to the Karamanlı Church located in the Hamamlı (Kurdunos) neighborhood of Niğde. Thus, it will be tried to show

that pre-Christian Turkish beliefs are continued in Christian Turks as well as Muslim Turks.

The former name of Hamamlı, a settlement belonging to the Karamanids, is Kurdunos. The name Kurdunos changed to Hamamlı over time due to the bath built in 1910. The first of the views on the origin of the name Kurdunos (also known as Gordiason, Gurdonos, Kurdunoz) originates from the city of Gortinos on the Island of Crete, and the other from the settlers who came/ brought from Ankara - Gordion from Polatlı at different times. Located 3 km west of the city center of Niğde, Hamamlı was in the status of a village, but today it has been taken to the status of a neighborhood connected to the center of Niğde.

The structure was built in 1846-1848. It is located in Niğde Province Hamamlı Street Kaya Ardi Bağları entrance 2 parcel 88 (GPS Coordinates: 37°58'49.4''K 34°39'28.2''D) and registered with the date and number of GEEAYK 13.09.1970/5539. The building, which belongs to the state treasury, is not used today.

The building, which was built on the ground formed by the flattening of the sloping land, is surrounded by the perimeter from the east and south, and a high retaining wall from the north and west. The basilica planned building is rectangular in east-west direction and is divided into three naves by two rows of four columns. In the east, there are three semi-circular apses from the inside and polygonal from the outside, a two-storey narthex in the west, the narthex consisting of seven units and galleries surrounding the building in a "U" shape from the west to the first row columns of the naos in the north and south.

The narthex in the north-south direction, located in the west of the building, consists of six rows of lancet arches and five sections at the cover level. The narthex was enlarged covering the west of the north and south aisles with one section each. These corner sections formed in the northwest and southwest are both smaller than the narthex sections and are covered with a dome, while the other sections are covered with cross vaults. There is a cross relief above the main nave entrance door. Below this relief, there is a two-line inscription in Karaman language, written in a strip with the scraping technique and painted in white. As understood from the inscription, the inscription belongs to the period after the plastering of the building.

The narthex is the part of the building where the ornaments are intensified. In the west, the door on the axis is surrounded by borders with geometric and herbal ornaments. The first zencirek, muqarnas, and grape cluster motifs surround the door from the three border bands bounded by the profile.

The ornaments on these capitals made with the low relief technique are vegetal, geometric and figured. The capitals, which are in the third row from north to south, were designed more attentively than the others. It is important to emphasize the pre-Islamic Turkish belief in the universe in the capital, which is designed with different scenes on all four sides.

The meaning ascribed to the dragon in the scenes in the Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Church is not the only example among Turkish-speaking Orthodox believers. Dragon figures in Nevşehir Mustafapaşa (Sinastos) Constantine and Helena Church, Niğde Konaklı (Misti) Karamanlı Church and Küçükköy Hagios Nikolaos Church are other examples.

The scenes in the narthex capital of the Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Church reflect the understanding of the universe (cosmology) in Turkish Mythology. In addition to this, the Karamanids have survived the effects of the Christian belief, which they later joined, together with their pre-Christian cultural memories, and brought them to the present day. Niğde Hamamlı (Kurdunos) Karamanlı Church is important in terms of presenting tangible data of this cultural memory.

KAYNAKÇA

- Anzerlioğlu, Y. (2003). *Karamanlı Ortodoks Türkler*. Ankara.
- Anzerlioğlu, Y. (2009). Tarihî verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler. *Hacı Bektaş Velî Dergisi*, (51), 171-188.
- Balta, E. (1990). Anadolu'lu Türkofon Hristiyan Ortodoksların Ulusal bilinçlerini araştırmaya yarayan kaynak olarak Karamanlca kitapların önsözleri. *Tarih ve Toplum*, XIII/(74), 84.
- Bayat, F. (2015). *Türk mitolojik sistemi, ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi*. İstanbul: Ötügen Yay.
- Çetin, Y. (2017). Türk-İslam sanatında gamalı Haç (Svastika) ile çarkifelek motiflerinin köken ve İkonografik anlamları üzerine bir değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, III/(8), 353-365.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Diñcer, F. (2014, 15 Ocak). Kurduenos (hamamlı) tarihine bir bakış -2. Milliyet Blog.
- Eckmann, J. (1950). Yunan harfli Karamanlı imlâsı hakkında. *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 27-31.
- Ekin, C. (2013). Kayseri'de Grek harfli türkçe (Karamanlca) kitabeli kiliseler, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*, Saraybosna / Bosna-Hersek.
- Ekin, C. (2014). Sahiplenilmemiş miras: Grek harfli Türkçe (Karamanlca) kitabeli eserler. *Üçüncü Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı "Avrupa'da Türkçe"* (s. 123-139). Tiran/Arnavutluk.
- Ekin, C. (2019). Karamanlca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Kiliseler (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ekin, C. (2017). Karamanlıların soy kütükleri : Karamanlca (Grek harfli Türkçe) kitabeli mezar taşları. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVI, 221-241.
- Ekincikli, M. (1998). *Türk Ortodoksları*. Ankara: [Siyasal Kitabevi](#).
- Ekiz, M. (2011). Niğde'deki Hristiyan Türk kiliselerinde yer alan ejder figürleri: İkonografik açıdan bir bakış. *Sanat Tarihi Dergisi*, XX/(1), 39-62.
- Esin, E. (2006). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Esin, E. (1972). "KÜN-AY" (Ay- yıldız motifinin Proto Türk devrinden Hakanlılara kadar ikonografisi. VII. *Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970)*, Kongreye Sunulan Bildiriler (s. 313-360). Ankara: TTK Basımevi.
- Eckmann, J. (1950). Yunan harfli Karamanlı imlâsı hakkında. *Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar*. 27-31.
- Eyice, S. (1980). Anadolu'da Karamanlca kitabeler II (Grek harfleriyle Türkçe kitabeler). *Belleten*, XLIV/(176), 683-696.
- Hild, F. & Restle, M. (1981). *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon Sebastei und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. p.183.
- Kahya, H. (2008). Karamanlca bir eser yeni hazne ve dil özellikleri (imla özellikleri ve ses bilgisi). *Turkish Studies*, III/(6), 367-408.
- Kaşgarlı Mahmud. (1941). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yay.

- Kuehn, S. (2014). The Dragon in transcultural skies: Its celestial aspect in the medieval Islamic world. *Spirits in Transcultural Skies Auspicious and Protective Spirits in Artefacts and Architecture Between East and West*. Heidelberg: Springer.
- Koca, S. (2003). *Türk kültürünün temelleri* (C. 2). Ankara: Kültür Yay.
- Kocaman, M. (2016). Niğde'nin geç dönem Osmanlı kiliseleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kuban, D. (1999). *Batiya göçün sanatsal evreleri; Anadolu'dan önce Türklerin sanat ortaklıklar* (1. bs.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Lebides, A. M. (1899). A. M. Ai en Monolithas Monaites Kappadokias Kai Lykaomas.
- Miller, M. G. (1974). The Karamanli-Turkish Texts: The Historical Changes İn Their Script And Phonology (Unpublished phd thesis). Indiana University, Indiana.
- Açıkgöz, F., Demir, F., Eryaman, M. & Tektaş M. (Haz.). (2009). *Niğde kültür envanteri*. (F. Açıkgöz Koor.). Niğde: Tekten Basın Yayın Ltd.Şti.
- Ögel, B. (1994). *Türk Mitolojisi* (C. 2). İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi* (C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın taş tezminatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öger, A. – Özdem, O. (2014). *Karamanlıca bir eser: Nevşehir salnamesi (1914)*. Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Önen, Y. (1992). *Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya seyahat günlüğü*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Ötüken, S. Y. (1980). Kapadokya Bölgesinde Bizans Mimarisi Araştırmaları (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Parman, E. (1988). Niğde ve Çevresi Araştırmaları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, V/(2), 133-135.
- Pekak, M. S. (1999). 18. ve 19. yy.larda Niğde ve çevresinde Hristiyan dini mimarisi. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I (s. 25-48). Tarsus.
- Pekak, M. S. (2009). Kappadokia bölgesi Osmanlı dönemi kiliseleri : örnekler , sorunlar, öneriler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, XXVI(2), 249-277.
- Podskalsky, G. (1982). *Chistentum und theologische Literatur in der Kiever Rus*, s.245.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yay.
- Uraz, M. (1992). *Türk mitolojisi*. İstanbul.
- Vasilopoulos, A. H. (1975, Nisan). Atina. <http://www.pigizois.net/index.htm>

